

Příběh Zámecké Moravy

Lukáš Krejčí

Řeka mnoha ramen

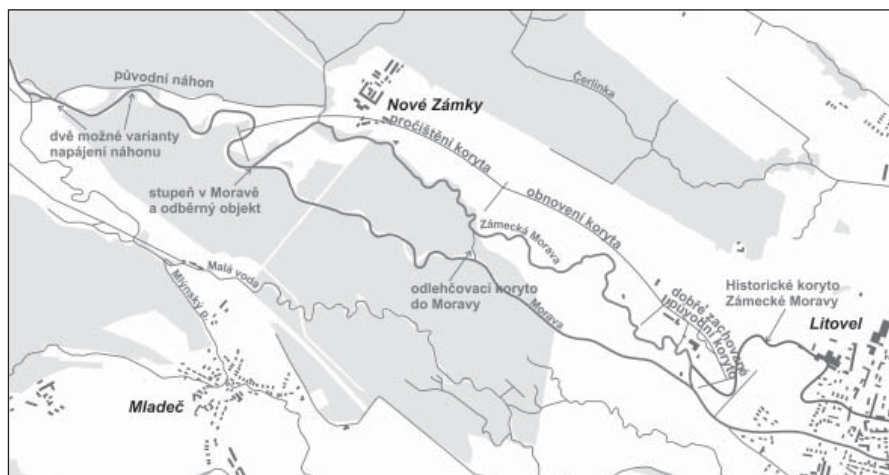
Chráněná krajinná oblast Litovelské Pomoraví je unikátním územím, kde se řeka Morava podílela a stále podílí na utváření krajiny i lidské společnosti. Během staletí se zde vytvořil říční systém, v němž se vodní tok větví do několika ramen. Litovel, které se říká Hanácké Benátky, leží hned na šesti ramenech. V takovém přirozeném a dobře fungujícím systému jsou jednotlivá ramena do značné míry rovnocenná a ve většině z nich protéká voda po celý rok.

Mnohá ramena byla člověkem dlouhodobě využívána k pohonu mlýnů. S tím byla spjata výstavba jezů, které vodu dle potřeby přerозdělávaly. Od 18. století započala těžba šterkopisků z hlavního koryta Moravy, v pozdější době se přidala ještě jeho regulace. V důsledku toho došlo k zahlobení a celkové dominanci právě tohoto jednoho ramene. Více zahlobené rameno do sebe stahovalo většinu vody a ostatní ramena větvičího se systému začala strádat. U důležitějších a člověkem využívaných ramen bylo přerозdělávání vody řešeno jezy. Ostatní ramena, vedoucí hlavně lužními lesy, jsou od té doby průtočná pouze za vyšších průtoků (nátok do nich je příliš vysoko nad úroveň hlavního, napájecího ramene).

V současné době tak v Litovelském Pomoraví máme jedno hlavní koryto Moravy, ze kterého odbočují trvale průtočná ramena, zejména mlýnské náhony, se jmény jako Malá Voda, Střední Morava, Mlýnský potok či Svodnice. Přilehlý lužní les je protkán stovkami drobných či větších korytek, která jsou napájena z trvale průtočných ramen jen za vyšších stavů. Těmto občasně protékáním ramenům se v místním hanáckém nářečí říká „smohe“ – smuhy. Postupem času se zanášejí či jsou člověkem úmyslně zaváženy. Některé z nich byly pročištěny a nově napojeny na řeku Moravu či její ramena. Právě takový je příběh Zámecké Moravy.

Zасыpaná a přeorána

Zámecká Morava odbočovala z Moravy do jejího levobřeží pod tzv. Třesínským prahem (u obce Řimice) a zpět do Moravy se vracela v Litovli. Historicky byla využívána k pohonu mlýnů. Ve 30. letech 20. století proběhla v tomto území částečná regulace

Větvičí se říční systém severozápadně od Litovle. Nabízely se tři varianty revitalizačních úprav Zámecké Moravy: úplná obnova historického stavu; zkrácení koryta v plném úseku, kde bylo koryto zasypáno; výrazné zkrácení původní délky s dřívějším zaústěním do Moravy

S realizací se začalo v roce 2003. Zachované části koryta byly pročištěny, v zasypávaném úseku bylo vykopáno koryto nové. Členitost dna (tůně a mělčiny) byla upravena tak, aby zajišťovala pestrost proudění a stanovištních podmínek. Koryto bylo doplněno o řadu technických objektů, jako jsou stavidla či mostky. Podél koryta mimo les byly provedeny nové výsadby. Do budoucna se předpokládá jeho samovolný vývoj. Nový vodní prvek dopomůže ke zlepšení vodního režimu krajiny, která byla dříve kvůli zemědělskému využití odvodněna

Moravy, při níž byl zrušen jez zajišťující trvalý přívod vody do Zámecké Moravy. Zároveň bylo její vyústění posunuto o asi 1,5 km výše, nad nový Litovelský jez. V pozdější době byla Zámecká Morava v asi 1,6 km dlouhém úseku zasypána a přeorána. Zbylé slepé části koryta se zanášely. Po vyhlášení CHKO Litovelské Pomoraví v roce 1990 se začalo uvažovat o obnově vodního režimu krajiny. Jeho nedílnou součástí je zavodňování území pomocí sítě vodních toků.

V roce 1998 byla zpracována první studie, která hodnotila možnosti a varianty revitalizace Zámecké Moravy. Účelem revitalizace mělo být trvalé zprůtočnění, zlepšení kvality vody, zvýšení hladiny podzemní vody, obnovení biodiverzity a zvýšení protipovod-

ňové ochrany Litovle. Revitalizované koryto by se spolu s výsadbami zeleně mělo stát významným prvkem přibližujícím přírodu lidem.

Vzhledem k velkým změnám, které se odehrály jak na Moravě (zahlobení), tak na Zámecké Moravě (zanesení či úplné zasypání), vstaly dvě zásadní otázky – jak obnovit koryto a jak je zvodnit? V takových případech se jako ideální pomocník nabízejí historické podklady o tom, kudy koryta vedla a kde a jak byla na Moravu napojena. Ve 30. letech 19. století vznikly mapy stabilního katastru a mapy II. vojenského mapování, později mapy III. vojenského mapování. Od 30. let 20. století máme dostupné letecké snímky.

Hodnocení

Nakonec byla vybrána varianta, která v plné míře obnovila původní koryto i místo napájení. Navíc bylo přidáno krátké odlehčovací koryto. Zámeckou Moravu je zajištěn stálý průtok asi 1 m³/s, kapacita koryta odpovídá zhruba 20 m³/s. Vyšší průtoky mohou vybřežovat a zavlažovat lužní lesy a louky.

Revitalizace byla ukončena v roce 2004. Jak jí lze s odstupem času hodnotit? Bohužel, krátce po dokončení se začaly objevovat první potíže. Koryto se výrazně zanášelo, a to zejména v úseku při odbočení z Moravy. Zanášení bylo tak výrazné, že dokonce bránilo průtočnosti za nižších vodních stavů. Tento problém není dosud dořešen a nánosy jsou občas odstraňovány.

Příčiny zanášení jsou zřejmě dvě. První je nízký stupeň v řece Moravě, který nevhání do Zámecké Moravy dostatek vody, která vnesený materiál (zejména za vyšších průtoků) nestačí přeplavovat. Mnohé odborné posudky totiž vyšší stupeň nedoporučily, aby nevzniklo dlouhé vzdutí a migrační bariéra.

Druhou je obnovení identického historického stavu při současných podmínkách. Když v minulosti systém celého povodí fungoval, vypadal jinak. Dnes dochází k větší erozi, vodní toky tím pádem unášejí více splavenin. Zároveň se zvětšil rozdíl mezi nejnižšími a nejvyššími průtoky. Teče-li voda s více splaveninami v původním spádu, má méně energie a dochází k usazování. Při revitalizaci měla být zřejmě obnovena kratší trasa (s vyšším spádem), postupem času by samovolně došlo boční erozi k prodloužení koryta. Konstrukce manipulačních zařízení mohly být subtilnější a méně narušovat krajinu či mohlo být nalezeno řešení bez nich.

Mgr. Lukáš Krejčí, Ph.D., (1982) – v Geografickém ústavu Přírodovědecké fakulty MU a Unii pro řeku Moravu se zaměřuje na studium říční krajiny a její ochrany, krejcilukas@atlas.cz
Seriál vznikl jako součást projektu Ekologického institutu Veronica Voda v krajině na vlastní oči a vycházel s grantovou podporou Ministerstva životního prostředí. Materiál nemusí vyjadřovat stanoviska Ministerstva životního prostředí.

Hlavní koryto řeky Moravy je největší a geomorfologicky nejcennější rameno. Probíhají v něm fluvialní procesy a obsahuje ohromné množství říčního dřeva

Nový kamenný stupeň v řece Moravě (vlevo) má zajistit natékání vody do Zámecké Moravy. Jeho vybudováním nevznikla zásadní újma, neboť v tomto úseku je Morava upravená, stupeň je z kamene a je dobře migračně prostupný. Podle mnohých názorů měl být vyšší. V popředí je nátok do Zámecké Moravy, na nějž navazuje stavidlo a mostek. Vpravo je pak zaústění zpět do Moravy

Zámecká Morava v místech, kde opouští les a směrem do popředí fotografie vtéká do polního úseku. Doleva míří zpět do Moravy odlehčovací větev. Všechna foto Lukáš Krejčí

Končí letošní seriál Jak se dělá řeka. Unie pro řeku Moravu vybrala více či méně úspěšné příklady navrácení řek k jejich přirozené podobě – například Moravskou Sázavu, povodní poškozenou Kněhyni, zasypanou Zámeckou Moravu. Neopominuli jsme ani ukázat, že revitalizovat se dá i uvnitř měst, jak ukázaly pražské potoky (Veronica č. 3/2011, s. 14–15). Nezbývá než doufat, že i další řeky se dočkají zlepšení svého stavu, a to v mnohem větší míře, než jak se činí dnes.